

GENEL ÖZ-YETERLİĞİN SİBER ZORBALIKLA BAŞA ÇIKMA DAVRANIŞLARI ÜZERİNDEKİ YORDAYICI ETKİSİ*

Adem PEKER**

Elvan EKİNCİ***

Geliş Tarihi: Mayıs, 2016

Kabul Tarihi: Ekim, 2016

Öz

Bu çalışmanın amacı ergenlerde genel öz-yeterliğin siber zorbalıkla başa çıkma davranışları üzerindeki yordayıcı etkisini incelemektir. Araştırmanın çalışma grubunu 277 ortaöğretim öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırma verileri Genel Öz-Yeterlik Ölçeği ve Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Ölçeği ile toplanmıştır. Araştırmada verilerin analizi Pearson korelasyon katsayısı ve yapısal eşitlik modeli ile yapılmıştır. Araştırma sonucunda genel öz-yeterliğin siber zorbalıkla başa çıkma ölçeğinin, sosyal destek arama, yardım arama, mücadele etme ve çevrimiçi güvenlik alt boyutları arasında pozitif yönde anlamlı ilişkilerin olduğu gözlenmiştir. Ayrıca araştırmada genel öz-yeterliğin siber zorbalıkla başa çıkma davranışlarını pozitif yönde yordadığı saptanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Ergenler, genel öz-yeterlik, siber zorbalıkla başa çıkma.

THE PREDICTIVE EFFECT ON BEHAVIOR TO COPING WITH CYBERBULLYING OF GENERAL SELF-EFFICACY

Abstract

The purpose of this study is to examine the predictive effect on coping with cyber bullying of general self-efficacy in adolescents. The study group was composed of 277 high school education students. The research data were collected via using General Self-Efficacy and the Scale Coping with Cyber Bullying. The analysis of the data was made by using the Pearson correlation coefficient and the structural equality model. As a result of the study, it was observed that there were significant positive relationships between general self-efficacy and the social support, seeking help, to fight and online safety sub-dimensions of coping with cyber bullying. Another result of the study was that general self-efficacy positive predicted the coping with cyber bullying.

Keywords: Adolescents, general self-efficacy, coping with cyber bullying.

Giriş

İnternet kullanımı gittikçe yaygınlaşmakta ve bireylerin yaşamının vazgeçilmez bir parçası durumuna gelmektedir (Eroğlu, 2016). Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK, 2016) tarafından yapılan araştırmaya göre 16-74 yaş arasındaki bireylerin yaklaşık %55'inin

* Bu çalışma 1. Avrasya Pozitif Psikolojisi Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

** Yrd. Doç. Dr.; Atatürk Üniversitesi, KKEF, Eğitim Bilimleri Bölümü, adem.peker@atauni.edu.tr

*** Arş. Gör.; Kafkas Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, elvaneknc36@gmail.com

bilgisayar, %61'inin internet ve %97'sinin de cep telefonu kullandığı belirtilmektedir. İnternetin yaygınlaşmasıyla birlikte günümüzde sosyal ağ siteleri sayısı giderek artmaktadır. Kemp'in (2014) hazırladığı istatistiğe göre; dünya üzerinde yaşayan 7,2 milyar kişinin 3 milyarı internet kullanıcısı, 3,6 milyarı mobil telefon kullanıcısıdır. 2 milyar aktif sosyal medya hesabı ve 1,6 milyar aktif mobil sosyal medya hesabı mevcuttur. Kullanıcılar ortalama olarak günlük 2,7 saat mobil telefonlardan internete giriş yapmaktadırlar. Bu sayı Türkiye için 2,9 saattir (Akt. Doğan ve Tosun, 2016).

Araştırmalar sonucunda sosyal ağ sitelerinin özellikle gençler arasında yaygın bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Gençler Facebook, e-posta, metin mesajları, Twitter, Instagram ya da LinkedIn gibi sosyal ağ siteleri aracılığıyla hem bilgiye ulaşabilmekte hem de başkalarıyla iletişimi sürdürebilmektedir. Buna karşın gençler sosyal ağ sitelerini ve interneti başkalarına zarar vermek amacıyla da kullanılabilir. Bu durum siber zorbalık olarak ifade edilmektedir. Siber zorbalık, zorbalığın başkalarına zarar verme, sürekli olma ve psikolojik güç dengesizliği gibi özelliklerinin bilişim ve iletişim teknolojilerinin kullanılarak gerçekleştirilmesini içermektedir. Geleneksel zorbalıktan farklı olarak, siber zorbalık davranışında, e-posta ve metin mesajları yoluyla tekrarlı olarak başkalarına zarar verme amacı vardır. Bu zarar verici davranışlar teknolojik araçlar kullanılarak yapılmaktadır.

Siber zorbalık bir kişi ya da grup tarafından elektronik araçların tekrarlı bir şekilde başkalarına zarar verme amacıyla yapılan davranışlar olarak tanımlanmaktadır (Smith, Mahdavi, Carvalho ve Tippett, 2006). Siber zorbalık bir birey ya da grubun elektronik veya dijital ortam üzerinden başkalarını rahatsız edecek şekilde düşmanca veya saldırgan mesajlar gönderme olarak ifade edilmektedir (Berne, Frisen, Schultze-Krumboltz ve ark., 2013; Moreno, Wong-Lo ve Bullock, 2014). Başka bir tanımda siber zorbalık, bilgisayarlar, cep telefonları ve diğer elektronik cihazların kullanımı ile kasıtlı ve tekrarlanan zarar verici davranışlar olarak belirtilmektedir (Hinduja ve Patchin, 2009).

Geleneksel ve siber zorbalık arasında zaman ve yer farkı vardır. Örneğin geleneksel zorbalık okulun fiziksel alanında, okul koridorunda, tuvalette kısacası öğrencilerin olduğu her yerde meydana gelebilmektedir. Siber zorbalıkta ise böyle bir yer ve zaman kavramı yoktur. Teknolojik araçların kullanıldığı her yerde ve her zamanda oluşabilmektedir. Bundan dolayı 7 gün ve 24 saat insanlar siber zorba davranışıyla karşılaşabilirler (Ong, 2015).

Geleneksel okul zorbalığında olduğu gibi, siber zorbalıkta da diğer bireylere kötü davranmak yolu ile örtülü veya açık zevk arama durumu bulunmaktadır (Diamanduros, Downs ve Jenkins, 2008). Mağdurun zarar görmesine neden olan metin mesajları, fotoğraflar ve

videoların paylaşılması birçok kişi tarafından izlenebilmektedir. Bu durum da mağduru üzebilmektedir.

Sosyal ağ sitelerinin oluşturduğu siber alan herkesin düşüncelerini ifade edebildiği sanal bir ortamdır. Bu teknolojik araçların olumlu kullanımlarının yanı sıra özellikle geçer üzerinde olumsuz etkileri de olabilmektedir. Balakrishnan (2015), sosyal medya aracılığıyla ergenler arasında, aşağılayıcı ifadeler kullanma, hakaret etme, alay etme gibi davranışların arttığına dikkat çekmektedir. Dolayısıyla, ergenlerin çevrimiçi faaliyetlerinde birçok olumsuz davranış modelleri gösterdikleri anlaşılmaktadır. Bu olumsuz davranış modellerinin birinin de siber zorbalık olduğu belirtilmektedir.

Siber zorbalık davranışların yaygın türleri arasında metin tabanlı ad arama, kaba dil kullanımı, küfür ve kişisel saldırı, taciz ve aşağılama, birisini karalama ya da hakkında dedikodu yapma ve aşağılayıcı fotoğraf veya video mesaj gönderme yer almaktadır. Siber zorbalık davranışları normal e-posta, kişisel web siteleri, bloglar, tartışma formları, mesaj panoları, (mobil cihaz üzerinden erişilen olanlar dâhil) sosyal ağ siteleri, anlık mesajlaşma (IM), cep telefonu metin ve video mesajlar üzerinden gerçekleşmektedir.

Siber zorbalığın nedenleri arasında bireyin gerçek hayatta yapamadığı ve kısıtlayamadığı davranışları iletişim teknolojilerini kullanarak yapması (Kowalski, Limber, S., Limber, S.P. ve Agatston, 2012), sanal ortamdaki davranışların başkaları üzerindeki olumsuz sonucunu somut olarak görememesi (Slonje ve Smith, 2008) ve elektronik ortamda denetim eksikliği olarak gösterilmektedir (Patchin ve Hinduja, 2006; Slonje ve Smith, 2008; Tokunaga, 2010).

Siber zorbalık ile kişiler arası duyarlılık, depresyon ve psikotizm, öfke ve düşmanlık arasında bir ilişki olduğu belirtilmektedir (Batmaz ve Ayas, 2013). Yine ait olma ve güç ihtiyaçların azalmasının siber zorba davranışlara neden olduğu rapor edilmektedir (Taşkın, 2015). Peker (2015), sosyalleşme gücü siber zorba, mağdur ve zorba / mağdur olma için, toplumsal tutum ve negatif duygunun da siber zorba / mağdur olma için risk faktörü taşıdığını bildirilmiştir. Dilmaç, Yurt, Aydın ve Kaşarç, (2016) barışçıl olma, arkadaşlık ve sorumluluk değerlerinin siber zorbalığa duyarlılığı artırdığını ortaya çıkarmıştır.

Türkiye de son yıllarda yapılan araştırmalarda siber zorbalığın geçer arasında giderek artan bir problem olduğu ortaya koyulmaktadır. Örneğin Ayas (2011) ortaöğretim öğrencileri üzerinde yaptığı araştırmasında öğrencilerin yaklaşık %16'sının siber zorba davranışlar gösterdiğini, % 17'sinin de siber zorbalık yaşadığını saptamıştır. Eroğlu ve Peker (2015) çalışmasında ortaöğretim öğrencilerinin % 7'sinin siber mağdur, % 9'unun siber zorba, %72,

2'sinin de siber zorba / mağdur olduğu saptanmıştır. Benzer bir çalışmada ortaöğretim öğrencilerinin % 6.9'nun siber zorba, %8.7'sinin de siber mağdur olduğu tespit edilmiştir (Eroğlu, Aktepe, Akbaba, Işık ve Özkorumak, 2015).

Siber zorbalık yaşayan bireylerin ruh sağlığı olumsuz bir şekilde etkilendiği vurgulanmaktadır (Ong, 2015). Mağdurların çaresizlik hissi, hayal kırıklığı, düşük özgüven, sosyal izolasyon, yalnızlık, depresyon, diğer insanlara güvensizlik ve başkalarına karşı fiziksel saldırganlık gösterdikleri belirtilmektedir (Hinduja ve Patchin, 2007). Ayrıca siber zorbalığa maruz kalmanın intihar düşüncelerini ve girişimlerini de arttırdığı bildirilmektedir (Hinduja ve Patchin, 2010).

Araştırmada ele alınan kavramlardan biri de genel öz-yeterlilik. Öz yeterlik bir kişinin belli bir bağlamda istenen sonuçları doğurabilecek gerekli davranışları başarılı bir biçimde yapabileceğine olan inancı olarak tanımlanmaktadır (Bandura, 1977, 1986; *akt.*, Apay, 2010). Bu yapı, iki bilişsel değerlendirmelerin oluşmaktadır. İlk olarak ne zaman bir birey, yeni bir olaya bireysel değerlendirme durumuyla karşılaşarsa özel beceri ve davranışı bu özel durumda gerçekleştirmek in gösterebilmektedir. İkinci olarak bireysel hareket ve gerekli becerileri için kendi yeteneğini değerlendirmektedir (Bandura, 1997).

Scholz ve Schwarzer (2005), genel öz-yeterliği bireyin stresli ve zorlu yaşam olaylarıyla karşılaştığında bu durumla başa çıkmadaki yeterlik inancı olarak belirtmektedir. Ayrıca genel öz yeterlik bireyin zorlu yaşam olaylarıyla başa çıkmadaki kendine güven duyması olarak da ifade edilmektedir (Scholz, Gutierrez-Dona, Sud ve Schwarzer, 2002). Genel öz-yeterlik algısının zorluklara ilişkin tutarlı bir tutum ya da davranışa ilişkin inanç olarak bireyde görece kalıcı birçok duruma yönelik olmasını bir kişilik özelliği olarak ele alınmaktadır (Sahranç, 2007). Öz-yeterlik algısını geçmiş deneyimler, gözleme ilişkin deneyimler, sosyal ikna ve duygusal durum etkilemektedir (Bandura, 1999).

Bireyin geçmiş hayatındaki, başarı ya da başarısızlık gibi bazı yaşantılarının onun genel öz yeterlik inancını etkileyebilmektedir (Chen, Gully ve Eden, 2004). Öz yeterliği yüksek olan kişilerin zor ve sıkıntılı olaylarda, ulaşılması zor amaçlarda daha sakin, kendinden emin ve güçlü kaldıkları vurgulanmaktadır (Bandura, 2004).

Öz-yeterlik algısı güçlü olmayan insanlar, amaçlarına ulaşma sürecinde karşısına çıkan engeller ya da yapması gereken davranışları gördüklerinden daha zor olduğunu düşünür ve her şeye dar bir görüş açısından bakarlar ve karşılaştıkları problemlere çözüm bulmakta oldukça zorlanırlar ya da başarısız olurlar. Fakat öz yeterlilik algısı güçlü olan insanlar zor işlerde,

ulaşılması zor hedeflerde ya da güç olaylarda daha rahat, sakin, kendinden emin ve güçlü olmaktadır (Bandura, 1998; akt. Aydın, 2011).

Yeterlik beklentileri kişilerin belirli bir bağlamdaki yetenek ve kapasitelerine yönelik algılarına temellenmiş inançlarını ifade etmektedir. Yeterlik beklentileri performansı etkilemekte, dönüşümlü olarak da bir kişinin çabalarının birikimli etkileri tarafından değiştirilmekte olmasına karşın performanstan bağımsız olarak belirlenmektedir. Bu özellikleriyle yeterlik beklentileri, baş etme davranışının oluşu, genelleştirilmesi ve kalıcılığının kestirimi için açık temel sağlarlar (Apay, 2010).

Literatür de genel öz-yeterliğin farklı değişkenlerle olan ilişkisini ortaya çıkartan araştırmalar bulunmaktadır. Bu araştırmalar incelendiğinde öz-yeterlik algısının iyi oluş üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu (Carlsson, Ziegert ve Nissen, 2015), genel öz-yeterliğin öz yönetimli öğrenmeyi artırdığı (Karataş, 2013), öz-yeterlik ile öz-saygı arasında anlamlı ilişkilerin olduğu (Blank, Connor, Gray ve Tustin, 2016), genel öz-yeterliğin yaşam doyumu, akış deneyimi ve stres kontrolünü yordadığı (Sahraç, 2007) belirtilmektedir. Yine alan yazındaki araştırmalar incelendiğinde başa çıkma stratejileri ile genel öz-yeterlikle ilişkili olduğunu gösteren çalışmalar göze çarpmaktadır (Devonport ve Lane, 2006; Lane, Jones ve Steven, 2002; Luszczynska, Gutierrez- Dona ve Schwarzer, 2005; Özpınar, Palancı, Kandemir ve Çakır, 2012). Ancak genel öz-yeterlik algısı ve siber zorbalıkla başa çıkma değişkenlerin birlikte ele alındığı bir çalışma gözlenmemiştir.

Araştırmanın Önemi

İnternetin, tüm bireylerde olduğu gibi ergenlerin de hayatını kolaylaştırdığı ve internet kullanımının çağımızın bir gerekliliği olduğu gerçeği göz ardı edilmemekle birlikte tüm toplumlarda olduğu gibi ülkemizde de sağlıklı / problemlerle internet kullanımı yetişkinler ve ergenler için önemli bir tehdit oluşturmaktadır. Bu tehditlerin başında cep telefonu ve internet gibi iletişim araçlarının sanal ortam sayesinde zorbalık ve şiddet içerikli davranışların artmasında etkili olması gelmektedir. Doğru olmayan bir şekilde internet kullanımı birçok ergenin siber zorbalığa maruz kalabilmesine yol açabilmektedir. Nitekim Yaman, Karakülah ve Dilmaç (2013) riskli internet davranışlarının siber zorbalıkla ilişkili davranışları arttırdığını ifade etmektedir. Dolayısıyla teknolojik araçların doğru olmayan kullanımının yarattığı sorunları saptamak, nedenlerini bulmak ve çözüm önerileri geliştirmek alanda çalışan bilim adamlarının ve uzmanların dikkatlerini bu konuya yoğunlaştırmalarına neden olmuştur.

Araştırmanın Amacı

Siber zorbalık kavramı ve yordayıcıları birçok araştırmacı tarafından ele alındığı görülmektedir (Ang ve Goh, 2010; Arıcak, 2009; Ateş ve Güler, 2016; Beran ve Li, 2005; Dilmaç ve ark., 20016). Bu araştırmalar siber zorbalıkla ilgili alan yazına katkı sağlamaktadır. Ancak siber zorbalık ile başa çıkma davranışlarının yordayıcılarını araştıran çalışmaların yapılmasının kuramsal temele ve müdahale çalışmalarına yön vermesi düşünülmektedir. Bundan dolayı bu çalışmada, genel öz yeterliğin, siber zorbalıkla başa çıkma davranışları üzerinde yordayıcı etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bilgilerin, gençlerin siber zorbalık olayı ile karşılaştıkları zaman kullanacakları stratejileri belirlemesi ve bu olayın üstesinden gelecek modellerin oluşumunda alana katkı sağlaması ön görülmektedir.

Yöntem

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu 2015-2016 yılında Türkiye’de Kars ilinde şehir merkezinde yer alan iki anadolu ve bir meslek lisesinde öğrenim gören, rastgele örnekleme yöntemiyle belirlenen 277 öğrenciden oluşmaktadır. Çalışma grubundaki öğrencilerin 150’si (%54) kız, 127’si (%46) ise erkektir. Öğrencilerin %27.4’ü 9. sınıfta, %26.4’ü 10. sınıfta, %22’si 11. sınıfta ve %24.2’si 12. sınıfta öğrenim görmektedir.

Veri Toplama Araçları

Ergenlere Yönelik Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Ölçeği

Ergenlerin siber zorbalık ile başa çıkma davranışlarını incelemek amacıyla Peker, Özhan ve Eroğlu (2015) tarafından geliştirilen “Ergenlere Yönelik Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçek dört alt boyuttan oluşmaktadır. Bu boyutlar, “sosyal destek arama”, “yardım arama”, “mücadele etme”, “çevrimiçi güvenlik”tir. Cronbach Alpha iç tutarlık katsayılarının ölçeğin alt boyutları için .70 ile .86 arasında değiştiği görülmüştür. Bu çalışma kapsamında ölçeğin genel Cronbach Alfa katsayısı .83 olarak saptanmıştır. Ölçeğin alt boyutlarının Cronbach Alfa katsayıları da sırasıyla .76, .79, .70 ve .72 olarak tespit edilmiştir.

Ölçeğin örneklem sayısının yeterliliği ve maddeler arası korelasyon uygunluğu için KMO ve Barlett Testi yapılmıştır. Sonuçlar Tablo 1 de gösterilmiştir.

Tablo 1: Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Ölçeğine İlişkin KMO ve Barlett Testi Sonucu

Kaiser-Meyer- Olkin Measure of Sampling Adequacy	.79
Barlett Test of Sphericity Chi-Square	1387.067
sd	136
p	.00

Tablo 1 incelendiğinde ölçeğin örneklem sayısının yeterli olduğu ve korelasyon analizi yapmak için verilerin uygun olduğu anlaşılmaktadır.

Genel Öz-Yeterlik Ölçeği

Ölçek, bireylerin algılanan öz-yeterlik durumları hakkında bilgi almak için Schwarzer, ve Jerusalem (1979) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 12 yaş ve üzerindeki kişilere uygulanabilmekte ve 10 madden oluşmaktadır. Ölçeğin 23 ülkede yapılan güvenirlik katsayısı değerleri .76 ile .90 arasında değişmektedir. Genel Öz-Yeterlik Ölçeği Piko, Gibson, Luszczynska ve Teközel (2002) tarafından Türkçeye uyarlanmış ve lise öğrencileri için Cronbach Alfa katsayısı .82 olarak saptanmıştır. Bu çalışma kapsamında ölçeğin Cronbach Alfa katsayısı .87 olarak bulunmuştur.

Ölçeğin örneklem sayısının yeterliliği ve maddeler arası korelasyonun uygunluğu için KMO ve Barlett Testi yapılmıştır. Sonuçlar Tablo 2 de sunulmuştur.

Tablo 2: Genel Öz-Yeterlik Ölçeğine İlişkin KMO ve Barlett Testi Sonucu

Kaiser-Meyer- Olkin Measure of Sampling Adequacy	.89
Barlett Test of Sphericity Chi-Square	841.24
sd	45
p	.00

Tablo 2 incelendiğinde örneklem sayısının yeterli olduğu ve korelasyon analiz yapmak için verilerin uygun olduğu anlaşılmaktadır.

Uygulama

Ölçekler araştırmacılar tarafından okul idaresi ve ders öğretmeninden izin alınarak bir ders saatinde yaklaşık 15 dk. süresince 9, 10, 11 ve 12. sınıflarda öğrenim gören öğrencilere uygulanmıştır.

Verilerin Analizi

Bu araştırmada genel öz-yeterlik ve siber zorbalıkla başa çıkma davranışları arasındaki ilişkilerin yönü ve düzeyi Pearson korelasyon katsayısı kullanılarak saptanmıştır. Genel öz-yeterliğin siber zorbalıkla başa çıkma üzerindeki yordayıcı etkisi yapısal eşitlik modeli ile ortaya çıkarılmıştır. Verilerin analizi için SPSS 22 ve Lisrel 8.80 programı kullanılmıştır. $P < .05$ istatistiksel olarak anlamlı olarak kabul edilmiştir.

Bulgular

Araştırmadan elde edilen veriler sonucunda lise öğrencilerinin genel öz-yeterlik ve siber zorbalıkla başa çıkma davranışları arasındaki ilişkiler ve betimsel istatistiksel sonuçlar Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3: Genel Öz-Yeterlik ve Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Arasındaki İlişkilere Yönelik Pearson Korelasyon Analizi ve Betimsel Sonuçlar

Değişkenler	1	2	3	4	5
1 Genel Öz-Yeterlik					
2 SDA	.12*	1			
3 YA	.20*	.38*	1		
4 ME	.19*	.29*	.29*	1	
5 ÇG	.30*	.34*	.24*	.41*	1
Çarpıklık	-.64	-.32	.034	-.38	-.93
Basıklık	.32	-.76	-.75	-.30	.87
$\bar{X}$	31.67	8.48	12.27	11.46	15.99
Ss	5.66	2.42	3.90	2.84	3.22

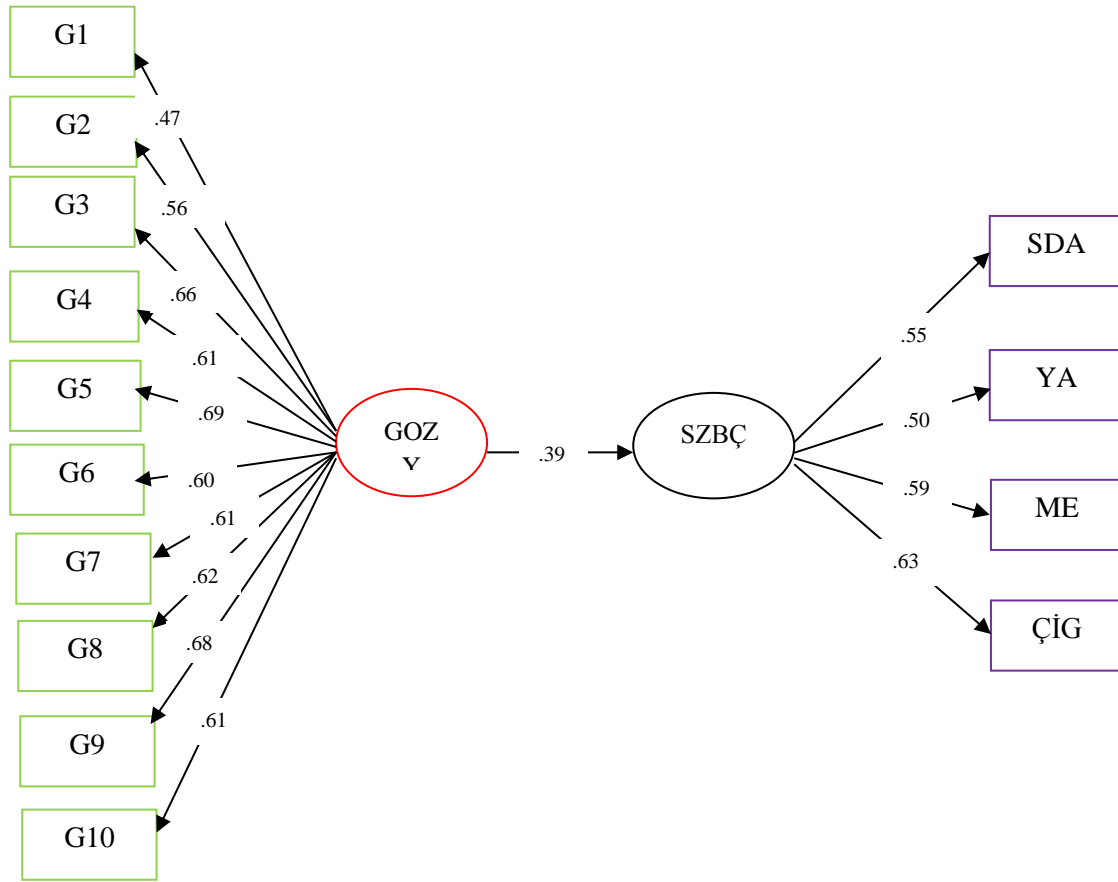
*p <.05

Tablo 3 incelendiğinde genel öz-yeterlik ve siber zorbalıkla başa çıkma ölçeklerinin sosyal destek arama, yardım arama ve mücadele etme alt boyutları arasında pozitif yönde, düşük düzeyde; çevrimiçi güvenlik arasında pozitif yönde ve orta düzeyde anlamlı ilişkilerin olduğu görülmektedir. Ayrıca araştırmada değişkenlerin çarpıklık ve basıklık değerlerinin normallik varsayımını sağladığı belirlenmiştir.

Yapısal Eşitlik Modeline İlişkin Bulgular

Genel öz-yeterlik ile siber zorbalıkla başa çıkma arasında anlamlı ilişkilerin belirlenmesinden sonra genel öz-yeterliğin siber zorbalık üzerindeki yordayıcı etkisi yapısal eşitlik modeli ile test edilmiştir. Yapısal eşitlik modeline ilişkin bulgular Şekil 1'de verilmiştir.

Ki kare: 142.54, sd: 76, p: .00001, RMSEA: .057

Şekil 1: Genel Öz-Yeterlik ve Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Arasındaki Yapısal Model Analizi

Şekil 1 incelendiğinde genel öz-yeterlik örtük değişkeninin (GOZY) sosyal destek arama, yardım arama, mücadele etme ve çevrimiçi güvenilirlik alt boyutlarını kapsayan siber zorbalıkla başa çıkma örtük değişkenini (SZBÇ) pozitif yönde yordadığı gözlenmektedir ($\beta=.39$, $t= 4.43$). Modelde gösterilen tüm yolların anlamlı olduğu belirlenmiştir ($\chi^2/sd=1.87$, $NFI= .93$, $CFI=.96$, $GFI =.93$, $AGFI= .90$, $SRMR= .052$ ve $RMSEA= .057$). Elde edilen bu bulgu genel öz-yeterliğin ergenlerde siber zorbalıkla başa çıkma üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu şeklinde değerlendirilebilir. Başka bir ifadeyle elde edilen bulgular, ergenlerin genel öz-yeterliğinin artmasının siber zorbalıkla başa çıkma davranışlarını artıracaklarını ortaya koymaktadır. Modelin siber zorbalıkla başa çıkmanın %16'sını açıkladığı tespit edilmiştir.

Tablo 4: Genel Öz-Yeterlik ve Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Örtük Değişkenlerinin Gözlenen Değişkenler ile Arasındaki Yapısal Model Analizine İlişkin T Değerleri

Genel Öz-Yeterlik Ölçeği Maddeleri	t değerleri	Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Ölçeği Alt Boyutları	t değerleri
G1	7.70	SDA	5.72
G2	9.40	YA	5.46
G3	11.49	ME	5.92
G4	10.49	ÇİG	6.06
G5	12.20		
G6	10.33		
G7	10.52		
G8	10.63		
G9	11.89		
G10	10.34		

Tablo 4 incelendiğinde modele ilişkin örük ve gözlenen değişkenler arasındaki t değerlerinin anlamlı olduğu gözlenmektedir.

Tartışma

Bu araştırmada ergenlerin genel öz-yeterliğinin siber zorbalıkla başa çıkma üzerindeki yordayıcı etkisi incelenmiştir. Araştırma sonucunda genel öz-yeterlik ile sosyal destek arama, yardım arama, mücadele etme ve çevrimiçi güvenlik arasında pozitif ve anlamlı ilişkileri olduğu belirlenmiştir. Genel öz-yeterliğin siber zorbalıkla başa çıkma üzerindeki yordayıcı etkisi yapısal eşitlik modeli ile test edilmiştir. Yapısal model analizi sonucunda genel öz-yeterliğinin siber zorbalıkla başa çıkmayı pozitif yönde yordadığı saptanmıştır.

Gençler siber zorbalık davranışlarıyla karşılaştıklarında çeşitli başa çıkma stratejileri kullandıkları belirtilmektedir. Bu teknik çözümler, tanımadığımız insanlardan gelen mesajlara bakmama, kullanıcı adları veya e-posta adresleri şifrelerini değiştirme ve belirli kişileri engelleme şeklinde olabileceği belirtilmektedir (Slonje, Smith ve Frisen, 2013). Yine önleme stratejileri arasında güvenlik stratejileri ve birisinden yardım isteme (Kowalski, Limber ve Agatston, 2008) sosyal destek aramanın da (Li, 2006; Slonje ve Smith, 2008) yer aldığı bildirilmektedir.

Siber zorbalığa uğrayan bireyler bu durumu kabul etmeyerek kaçınma, çaresizlik hissetme, öfke ve üzüntü gibi daha duygu odaklı başa çıkma davranışları gösterebilirler. Siber zorbalığın süresi, etkisi ve bireyde oluşturduğu stresten dolayı duygu odaklı başa çıkma stratejilerinin de kullanılabilmesi önerilmektedir (Völlink, Bolman, Dehue ve Jacobs, 2013).

Yukarıda verilen araştırma sonuçları daha çok siber zorbalık yaşandığında gençlerin nasıl tepki verdiğiye yönelik çalışmaları içermektedir. Bu çalışma sonucunda ise gençlerin genel

öz yeterliğin artmasının siber zorbalıkla başa çıkma davranışlarını olumlu olarak etkilediği görülmektedir. Özellikle bilişim ve iletişim araçlarını gençler yoğun bir şekilde kullanabilmektedir. Bu teknolojik araçların kullanımları sonucunda siber zorbalık gibi olumsuz davranışlarla karşılaşabilmektedirler. Bundan dolayı gençlerin siber zorbalıkla mücadele etmesi için bazı stratejik davranışlar kazanmaları gerekmektedir.

Bu stratejik davranışların kazanılmasında öz-yeterlik algısının etkili olabileceği söylenebilir. Öz-yeterliği yüksek olan bireylerin yaşadıkları zorluklar karşısında gösterdikleri başa çıkma davranışları (Baldwin, Baldwin ve Ewald, 2006) siber zorbalık davranışlarla da mücadele edebileceğinin göstergesi olarak değerlendirilebilir. Özellikle bireyin geçmiş yaşamında bireysel yeterliğine olan inancının siber zorbalıkla başa çıkma konusunda bireyi daha güçlü kılacağı ön görülebilir.

Bu kapsamda siber zorbalığın da gençler için stresli ve zorlu bir yaşam olayı olduğu düşünüldüğünde, bu durumla başa çıkmadaki yeterlik inancının yüksek olmasının önleme ve müdahale stratejileri için önemli olduğu düşünülebilir. Nitekim yüksek öz-yeterliğe sahip bireylerin etkili başa çıkma stratejilerini kullandıklarının belirtilmesi araştırma sonucuyla benzerlik göstermektedir (Devonport ve Lane, 2006; Lane, Jones ve Steven, 2002; Luszczynska, Gutierrez- Dona ve Schwarzer, 2005). Benzer bir çalışmada algılanan sosyal yetkinlik ile siber zorbalık arasında negatif bir ilişkinin olduğunun bulunması bu araştırma sonucunu desteklemektedir (Sarıçam, Yaman ve Çelik, 2016).

Genel öz-yeterliğin yüksek olması bireyin siber zorbalık davranışları karşılaştığında davranışlarına yön verme, kendini kontrol edebilme ve duygu durumunu düzenleyebilme gibi konularda katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Siber zorbalık davranışlara maruz kalmanın bireyleri stres yaratabileceği düşünüldüğünde etkili başa çıkma becerilerin kazanılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda başa çıkma becerileri ile genel öz-yeterlilik arasında olumlu bir ilişkinin bulunması (Luszczynska, Gutierrez- Dona ve Schwarzer, 2005; Scholz ve Schwarzer, 2005) bu araştırma sonucunu desteklediği söylenebilir.

Sanal dünya gençlerin yaşamında önemli bir rol almaktadır. Sanal dünyanın olumsuz etkileriyle başa çıkabilmek için kişinin zor durumlarda kendisi hakkında oluşturduğu inançlar sistemi son derece önemlidir. Bu araştırma sonucunda sanal ortamın zorluklarıyla başa çıkabilmeyi etki eden faktörlerden birinin de genel öz-yeterliğinin olduğu anlaşılmaktadır.

Sınırlılık ve Öneriler

Siber zorbalıkla başa çıkmaya yönelik faktörlerin aydınlatılmasına yönelik önemli bulgular içeren bu çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Öncelikle araştırmanın

ergenlerle yapılması bulguların genellenebilirliğini sınırlamaktadır. İkinci olarak bulgular öğrencilerin öz-bildirime dayalı ölçekler sonucuyla elde edilmesiyle sınırlıdır. Gelecekteki araştırmalarda mağdurların kendi deneyimlerinden siber zorbalıkla başa çıkmak için neler yaptıklarına ilişkin deneyimleri elde edilebilir. Siber zorbalıkla başa çıkmanın cinsiyete, yaşa, deneyime ve sosyo ekonomik duruma göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin sistematik analizler yapılabilir. Yine gelecekteki araştırmalarda kırsal bölgelerde öğrenim gören öğrencilerin siber zorbalıkla başa çıkma davranışları incelenebilir. Buna ek olarak, bu bilgiler tüm öğrencilere önleyici başa çıkma becerileri öğretmek için kullanılabilir.

Kaynaklar

- ANG, R. P. ve GOH, H.D. (2010). Cyberbullying Among Adolescents: The Role of Affective and Cognitive Emphaty, and Gender. *Child Psychiatry and Human Development*, 41(4), 387-397.
- APAY, A. (2010). Genel Öz Yeterlik Ölçeği'nin (GÖYÖ) Türkçe'ye Uyarlama Çalışması. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2), 113-131.
- ARICAK, O.T. (2009). Psychiatric Symptomatology as a Predictor of. *Eurasian Journal of Educational Research*, 34,167-184.
- ATEŞ, B. ve GÜLER, M. (2016). Ergenlerde Siber Zorbalığın Yordayıcısı Olarak Algılanan Sosyal Yetkinlik ve Toplumsal Kaygı. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 391-408.
- AYAS, T. (2011, 3-5 Ekim). Lise Öğrencilerinin Sanal Zorba ve Mağdur Olma Yaygınlığı. 11. *Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi*'nde sunulan bildiri. İzmir, Türkiye.
- AYDINER, B.B. (2011). *Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Amaçlarının Alt Boyutlarının Genel Öz-Yeterlik Yaşam Doyumu ve Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- BALAKRISHNAN, V. (2015). Cyberbullying Among Young Adults in Malaysia: The Roles of Gender, Age and Internet Frequency. *Computers in Human Behavior*, 46, 149-157.
- BALDWIN, K.M., BALDWIN, J.R. ve EWALD, Y. (2006). The Relationship among Shame, Guilt, and Self-Efficacy. *American Journal of Psychotherapy*, 60(1), 1-21.
- BANDURA, A. (2004). Health Promotion by Social Cognitive Means. *Health Education & Behavior*, 31, 143-164.
- BANDURA, A. (1999). *Self-efficacy in Changing Societies*. Cambridge: The Press Syndicate of the University of Cambridge.
- BANDURA, A. (1997). *Self-efficacy: The Exercise of Control*. W. H. Freedman Press: New York.
- BATMAZ, M. ve AYAS, T. (2013). İlköğretim İkinci Kademedeki Öğrencilerin Psikolojik Belirtilere Göre Sanal Zorbalık Düzeylerinin Yordanması. *Sakarya University Journal of Education*, 3(1), 43-53.
- BERAN, T. ve LI, Q. (2005). Cyber Harassment: A Study of New Method for an Old Behavior. *Journal of Educational Computing Research*, 32(3), 265-277.

- BERNE, S., FRISÉN, A., SCHULTZE-KRUMBHOLZ, A., SCHEITHAUER, H., NARUSKOV, K., PIRET, L. ve ZUKAUSKIENE, R. (2013). Cyberbullying Assessment Instruments: A Systematic Review. *Aggression and Violent Behavior*, 18, 320-334.
- BLANK, M.L., CONNOR, J., GRAY, A. ve TUSTIN, K. (2016). Alcohol Use, Mental Well-Being, Self-Esteem and General Self-Efficacy Among Final-Year University Students. *Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol*, 51, 431-441.
- CARLSSON, I.M., ZIEGERT, K. ve NISSEN, E. (2015). The relationship Between Child Birthself-Efficacy Andaspects of Well-Being, Birth Interventions and Birth Outcomes. *Midwifery*, 31, 1000-1007.
- CHEN, G., GULLY, S.M. ve EDEN, D. (2004). General Self-Efficacy and Self-Esteem: Toward Theoretical and Empirical Distinction Between Correlated Self-Evaluations. *Journal of Organizatioanal Behavior*, 25, 375-395.
- DEVONPORT, T. J. ve LANE, A.M. (2006). Relationships Between Self-Efficacy, Coping and Student Retention. *Social Behavior and Personality*, 34(2), 127-138.
- DIAMANDUROS,T., DOWNS, E. ve JENKINS, S. J. (2008). The Role of School Psychologists in The Assessment, Prevention and Intervention of Cyber-Bullying. *Psychology in The Schools*, 45(8), 693-704.
- DİLMAÇ, B., YURT, E., AYDIN, M. ve KAŞARCI, İ. (2016). Predictive Relationship between Humane Values of Adolescent Cyberbullying and Cyberbullying Sensibility. *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*, 14(1), 3-22.
- DOĞAN, U. ve TOSUN, N.İ. (2016). Lise Öğrencilerinde Problemlı Akıllı Telefon Kullanımının Sosyal Kaygı ve Sosyal Ağların Kullanımına Aracılık Etkisi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(22), 100-128.
- EROĞLU, Y. (2016). Üniversite Öğrencilerinde Problemlı İnternet Kullanımı: İlişkisel-Karşılıklı Bağımlı Benlik Kurgusu ve Dürtüselliğın Yordama Güçleri. *Turkish Studies*, 11(3), 1091-1114.
- EROĞLU, Y. ve PEKER, A. (2015). Ergenlerde Akran İlişkileri ile Siber Zorbalık Statüleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Turkish Studies*, 10(11), 593-606.
- EROĞLU, Y., AKTEPE, E., AKBABA, S., IŞIK, A. ve ÖZKORUMAK, A. (2015). Siber Zorbalık ve Mağduriyetin Yaygınlığının ve Risk Faktörlerinin İncelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 40(177), 93-107.
- GÜRCAN, N. (2010). *Ergenlerin Problemlı İnternet Kullanımları İle Uyumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- HINDUJA, S. ve PATCHIN, J.W. (2010). Cyber-Bullying Research Summary, Cyber-Bullying and Suicide, 2010, Cyber-bullying Research Center; available at http://www.cyberbullying.us/cyber-bullying_and_suicide_research_fact_sheet.pdf.
- HINDUJA, S. ve PATCHIN, J.W. (2009). *Bullying Beyond. The Schoolyard: Preventing and Responding to Cyber-Bullying*. Thousand Oaks, CA: Corwin Press.
- HINDUJA, S. ve PATCHIN, J.W. (2007). Offline Consequences of Online Victimization: School Violence and Delinquency. *Journal of School Violence*, 6(3), 89-112.
- KARATAŞ, K. (2013). *Öğretmen Adaylarının Öz Yönetimli Öğrenmeye Hazırbulunmuşluklarının Eleştirel Düşünme Eğilimleri, Genel Öz Yeterlikleri ve Akademik Başarıları Açısından*

- Yordanması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KOWALSKI, R. M., LIMBER, S., LIMBER, S.P. ve AGATSTON, P.W. (2012). *Cyberbullying: Bullying in The Digital Age*. Wiley-Blackwell.
- KOWALSKI, R., LIMBER, S. ve AGATSTON, P. (2008). *Cyber Bullying: Bullying in The Digital Age*. Malden, MA: Blackwell.
- LANE, A.M., JONES, L. ve STEVEN, M.J. (2002). Coping with Failure: The Effects of Self-esteem and Coping on Changes in Self-Efficacy. *Journal of Sport Behavior*, 25(4), 331-345.
- LI, Q. (2006). Cyberbullying in Schools: A Research of Gender Differences. *School Psychology International*, 27, 157-170.
- LUSZCZYNSKA, A., GUTIERREZ- DONA, B. ve SCHWARZER, R. (2005). General Self-Efficacy in Various Domains of Human Functioning: Evidence From Five Countries. *International Journal of Psychology*, 40(2), 80-89.
- LUSZCZYNSKA, A., GUTIERREZ- DONA, B. ve SCHWARZER, R. (2005). General Self-Efficacy in Various Domains of Human Functioning: Evidence From Five Countries. *International Journal of Psychology*, 40(2), 80-89.
- MORENO, G., WONG-LO, M. ve BULLOCK, L. (2014). *Assisting Students From Diverse Backgrounds With Challenging Behaviors: Incorporating A Culturally Attuned Functional Behavioural Assessment in pre-referral services*. Preventing School Failure: Alternative Education for Children and Youth.
- ONG, R. (2015). Cyber-Bullying and Young People: How Hong Kong Keeps The New Playground Safe. *Computer Law & Security Review*, 31, 668-678.
- ÖZPAY, Y., PALANCI, M., KANDEMİR, M. ve ÇAKIR, O. (2012). Üniversite Öğrencilerinin Öznel İyi Oluşlarının Duygusal Düzenleme, Mizah, Sosyal Öz-Yeterlik ve Başa Çıkma Davranışları ile Yordanması. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, Bahar 10(2), 325-345.
- PATCHIN, J. W. ve HINDUJA, S. (2006). Bullies Move Beyond The Schoolyard: A Preliminary Look At Cyberbullying. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 4(2), 148-169.
- PEKER, A. (2015). Ortaokul Öğrencilerinin Siber Zorbalık Statülerini Yordayan Risk Faktörlerinin İncelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 40(181), 57-75.
- PEKER, A., ÖZHAN, M. B. ve EROĞLU, Y. (2015). Ergenlere Yönelik Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Ölçeği'nin Geliştirilmesi. *International Journal of Human Sciences*, 12(1), 569-581.
- PIKO, B. F., GIBSON, F. X., LUSZCZYNSKA, A. ve TEKÖZEL, M. (2002). Does Culture Matter? Cross-Cultural Comparison of smoking Patterns among Adolescents. *The 16th Conference of the European Health Psychology Society-Proceeding*.
- SAHRANÇ, Ü. (2007). *Stres Kontrolü, Genel Öz-Yeterlik, Durumluk Kaygı ve Yaşam Doyumuyla İlişkili Bir Akış Modeli*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- SARIÇAM, H., YAMAN, E. ve ÇELİK, İ. (2016). The Mediator Effect of Loneliness between Perceived Social Competence and Cyber Bullying in Turkish Adolescents. *International Journal of Progressive Education*, 12(1), 99-107.
- SCHOLZ, U. ve SCHWARZER, R. (2005). The General Self-Efficacy Scale: Multicultural Validation Studies. *The Journal of Psychology*, 139(5), 439-457.

- SCHOLZ, U., GUTIERREZ- DONA, B., SUD, S. ve SCHWARZER, R. (2002). Is General Self Efficacy A Universal Construct? *European Journal of Psychological Assessment*, 18(3), 242-251.
- SLONJE, R., SMITH, P.K. ve FRISEN, A. (2013). The Nature of Cyberbullying, and Strategies for Prevention. *Computers in Human Behavior*, 29, 26-32.
- SLONJE, R. ve SMITH, P. K. (2008). Cyberbullying: Another Main Type of Bullying? *Scandinavian Journal of Psychology*, 49(2), 147-154.
- SMITH, P., MAHDAVI, J., CARVALHO, M. ve TIPETT, N. (2006). *An Investigation Into Cyber-Bullying, Its Forms, Awareness and Impact, and The Relationship Between Age Andgender in Cyberbullying*. Goldsmiths College. University of London: A Report tothe Anti-Bullying Alliance by Unit for School and Family Studies.
- TANRIKULU, T. (2015). Cyberbullying and Basic Needs: A Predictive Study Within The Framework of Choice Theory. *Anthropologist*, 20(3), 573-583.
- TELEF, B. (2011). *Öz Yeterlilikleri Farklı Ergenlerin Psikolojik Semptomlarının İncelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- TOKUNAGA, R.S. (2010). Following You Home From School: A Critical Review and Synthesis of Research on Cyberbullying Victimization. *Computers in Human Behavior*, 26(3), 277-287.
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU (TÜİK). (2013). Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması. <http://www.tuik.gov.tr/> adresinden 14 Ağustos 2016 tarihinde alınmıştır.
- VOLLINK, T., BOLMAN, C.A.W., DEHUE, F. ve JACOBS, N.C.L. (2013). Coping With Cyberbullying: Differences Between Victims, Bully-Victims and Children not Involved in Bullying. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 23, 7-24.
- YAMAN, E., KARAKÜLAH, D. ve DİLMAÇ, B. (2013). İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Değerlerini Yordayan İki Önemli Değişken: Siber Zorbalık Eğilimleri ve Okul Kültürü Arasındaki İlişki. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(26), 323-337.